

„ECSETTEL ÉS IRÓNNAL”

Balázs János méltán európai hírű salgótarjáni festő, az első jelentős magyarországi cigány festőművész; a közfelfogás mégis alig tud róla ennél többet. Művészetének csúcsai felől ítéljük meg az embert is. Az igazi emberművész Balázs Jánost ezért csak kevesen ismerik. Érkezését a művészet világába ugyan egyes sajtóorgánumok lelkes ovációi mellett szenzációkeltő publikációk egész sora üdvözölte (a televízió portréfilm is készített róla), száraz életrajzi adatain, önéletrírásán és csipős megnyilatkozásain kívül azonban aligha tudnak többet róla tisztelői. Köztudottan magányos és nyomorúságos életének nagyobbik részét szerénység, igénytelenség, puritán bölcsesség és tisztesség jellemezte – ezt korai, naiv művei tükrözik leginkább. Ám Balázs János tehetsége által nem csak úgynevezett naiv képzőművészeti alkotások születtek.

Jóval korábban, mielőtt szárnyra kapta a hír, Balázs már író, költő és bölcselő volt. Harminc-egynéhány évvel ezelőtt költött poémái és helytörténeti írásai legalábbis erre engednek következtetni. De nincs szükség következtetésekre sem, a hetvenes évek elején saját költségén kiadott *Füstölgések* című verseskötete végén ő maga vallja a következőket: „Gondolataim döcögő édes gyermekjei festményeimnek. Ez vagyok. Azért vagyok ilyen, mert mélyről nézem az embereket és a világot, miután mindenki felfelé igyekszik. S ahogy egyre jobban eltávolodnak tőlem, úgy torzulnak el karjaik, lábuk, mozdulatuk. Nem vagyok naiv festő, csak homorú tükröt kaptam örökül.”

Ez így igaz. Balázs János sohasem volt naiv festő. Az igazság az, hogy ez a különös öregember sokkal előbb volt irodalmár (lírikus), mint képzőművész – bár ilyen formában kifejezésre jutott mondanivalói csak csekély mértékben ismeretesek –, s páratlanul dús és bizarr költői fantáziáját később születő, jól ismert, sajátos festményei is örökölték. Magas fokú intelligenciája tehát – festményeiből éppúgy kitűnik, mint írásaiból – úgy vélem, iskolázatlansága ellenére is vitathatatlan.

De nem akarok a nagyon is tanulmányízű okfejtések művelője lenni. Nekem Balázs Jánost, mint embert barátként, személyesen volt szerencsém ismerni, csaknem fél életén keresztül. Gyermekkorom számos emléke fűződik személyéhez. A régi Pécskő utcai cigánydombon haldázásból, szedrezésből, csipkézésből, cipő-, hegedűjavításból élő Balázs Jánost éppúgy alkalmam volt ismerni, mint a hetvenes évek elején felfedezett, új sorsába beletörődni sehogyan sem bíró különös, bölcs, bogaras agg gyereket. A régi öreg cigányok által róla költött legendák akkor már csendben foszladoztak. Mind nagyobb erkölcsi és anyagi elismerésével egyidőben azonban, egyre ritkábbak lettek találkozásaink. Új barátok, új ismerősök, új gondoskodók nyüzsgő processzusáradata tette járhatatlanná a viskójához vezető utat. Tomi (Szabó Tamás, aki ígéretes tehetségű szobrász lett azóta), és Balázs János önéletrajzban futólag, keresztnevével megemlített Botos Zoli – aki a nyomorúság éveiben vásznak, ecsetek,

festékek, s más rajzeszközök mellett adományok egész tömkelegével segítette rendszeresen –, valamint jómagam, mitagadás, abban az időben már alaposan lemaradtunk a zsörtölődő öreg remete kegyeiért való versengésben. Csodálatom a nagy öreg iránt ekkor ingott meg először, s a szemrehányással bizony máig is adósa vagyok magamnak. Mert sokkal jobban becsültem mindig őt annál, hogy felmenthetném magam akkori vétkem alól.

Persze, e sorok olvasói között, tudom, lesznek majd jópáran, akik elítélnék emiatt. Számukra megismétlem: nekem személyesen, barátként volt alkalmam ismerni Balázs Jánost, az őszinteséggel tehát úgy vélem, elsősorban neki, mint barátomnak tartozom. Annál is inkább, mivel tapasztalatom szerint ő maga tűrte el legkevésbé a személye köré mesterségesen tákoltt mítoszkorlátokat. Eggedül élt, módja volt rá, hogy megismerhesse önmagát. Félt a sikertől, mert sejtette benne sorsa tragikumát. A hírnév elleni küzdelemben azonban menthetetlenül alul maradt. A sejtett, de sohasem tapasztalt életélmények nagyszerűségét hatvanhat éves korára ismerte meg. Ez újjászületését s egyszersmind vesztét is jelentette. Az emlékezet síremlékén azóta ez a felirat áll: itt nyugszik a hetvenkét éves korában elhunyt Balázs János festőművész: élt őt és fél esztendő.

Ki is volt tulajdonképpen Balázs János?

Balázs János 1905. november 27-én Alsókubinban született.

„Abban az időben Alsókubinban éltek a szüleim. Ez a szlovák városka Salgótarjától elég távol estik. Nem sok évet éltem le itten, mert az apám hirtelen, harmincnégy éves korában elhunyt, és így az anyám velem és még három testvéremmel visszaköltözött szülővárosába, Salgótarjánba. Mink négyen testvérek: mint árvák, itt részesültünk némi támogatásban, pártfogoltságban, mert családunk összes rokonai itt éltek. Nagy keserűségemre beíratk az iskolába. Súlyos tehernek éreztem én az iskolába való járást. Nehezen két osztályt kijártam, amikor (idézve a régies mondást): kitört az első világháború.”

Balázs János (nagy öröme) nem járhatott többé iskolába. Élte a cigányság, számára megszokott, kilátástalannak tűnő, nyomorúságos életét. Azazhogy, élte volna. Gyenge jelleme, túl érzékeny volta ugyanis sehogyan sem bírta elviselni a valahová tartozás kötelezettségét. „Ezzel még párosult – vallja – a mai napig is érthetetlennek tűnő, valami szellemi rendetlenség, túl finom szenzibilis idegjáték, erős erkölcsi tudat.” Nem csoda hát, ha a társadalommal szembeni évszázados anyagi-erkölcsi hátrányát máig megsínylő közösség (saját fajtája) már akkor kirekesztette sorai közül. Akarata ellenére is előfutára lett tehát annak a mai modern cigányértelmiségi típusnak, aki bár szakított hagyományos életformájával, az őt megillető egzisztenciát még nem sikerült kicsikarnia a társadalomból.

1968 június, nyár eleje. Az öreg gombázni jár, hazahordja, süti, főzi, szárítja, s el is adja, ha sok van belőle. Az árán cigarettát, kenyeret, petróleumot és tejet vásároltat a szomszédasszonyokkal. Így él tükéletes magányban, elszigetelten a világtól és az emberektől; és a világot, amelyben él, szereti. A világ azonban nem kedveli őt. Körülményei rabjaként, ellentmondások közé falazva vállalja, s tűri tengődve sorsát. Mi mást tethetne? Szeret élni, de nincs hozzá tehetsége.

Egy kora délutáni órán azonban különös dolog történik. Zoli festékekkel, rajzlapokkal, ecsettel, ceruzával, radírgumival lepi meg János bácsit. „Fiatalabb korában szeretett rajzolni, festegetni: hátha menni fog most is!”

„Nézegettem egy ideig, aztán félretettem. Gondoltam: minék ez már én-nékem? Később még aznap: elővettem a csomagot, kivettem egy rajzlapot, ce-

ruzát és rörlógumit. Kimentem az udvarra, széjjelnéztem a szomszédos házak rérségében, leültem a földkupacra, belekezdtem negyven év múltán az első rajzolásba.”

Negyven év telt el ugyanis azóta, hogy Balázs Jánosnak az első világháború kitörése miatt ki kellett maradnia az iskolából. Ezt követően azonban „tiz évben felül már olyan sajátos szeszélyeim voltak, hogy amerre jártam (mindig egyedül), a széjjeldobált újságlapokat, széttépett könyvek, füzetek maradványait, leginkább képeslapokat, mind összeszedtem és örömmel vittem haza: úgy csináltam, észre senki ne vegye. Feszült kíváncsisággal, izgalommal kutattam az értéktelen papírhalmaz között. Minden nyomtatott írást elolvastam, minden képet, ábrát csodálva bámultam, amelyiket legszebbnek találtam: ösztönömtől hajtva elkezdtem ceruzával tiszta lapra lemásolni. Ezután én már csak olvastam, rajzoltam: annyira, hogy bizonyos idő múlva magyar nemzetünk majd minden szellemóriásának, művészenek, költőjének, írójának arcképe le volt másolva életnagyságban, kiscbb képekről. Szobánknak fala körben fel volt aggatva ezen nagy emberek portréjával. Példának felsorolom a híres, nagy magyar neveket: Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferenc; az írók és költők közül: Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Petőfi Sándor, Arany János, Vörösmarty Mihály; no végül a művészek következnek: Munkácsy Mihály, Benczúr Gyula, Barabás Miklós, Fadrusz János stb., stb. a nagyok közül. Néhány nagy nevet ki is hagytam. Ha jól hiszem, nem is baj ez. Bóna-Kovács Károly, városunknak azon időben való szobrász- és festőművésze, amikor híret vette a dolognak, otthonomban személyesen felkeresett, és amikor meglátta szobánknak falain a ceruzával készített portrékat, amelyek híres elődeink arc- és mellalakját mutatták, egytől egyig mindre ráismert. Mély megilletődésében nekem gratulálni nem tudott. És én enyhén mosolyogtam.”

Ez a „rövidke élmény” azonban hamar feledésbe merült, s Balázs Jánosnak rövidesen abba kellett hagynia kedves foglalatosságait, mert anyja és családtagjai nem nézték jó szemmel ezt a mihaszna időtöltést.

„A veled egykorú gyerekek mindnyájan mesterséget tanultak, dolgoznak, pénz keresnek a családjuknak, te mit csinálsz? Az erdőket, a hegyeket járod, itthon irkálsz-firkálsz: mi lesz belőled? Ha a családunk leveszi rólad a kezét, ki leszel taszítva a világba: csúfosan éhen pusztulsz!” – zsörtölődtek gyakran a hozzátartozói.

„Nagyon megsértődtem, keserű haragomban lehúztam a falakról a rajzokat, összetéptem őket és belegyűrtem a tűzbe.”

Ezt követően már csak az erdőket és hegyeket járta. Nyár elején gombázni, nyár végén szedret szedni, vadkörtézni, krumplit bengészni járt. Télen pedig a Somlyó-szénbányatelep palahányóján hulladékszenet szedett. Sok hosszú éven keresztül ebből a munkából élt és tartotta el családját. Akár a legtöbb cigány annak idején, aki – mint mondta – „folyton teher alatt görnyedező haldázó, a neve: senki tróger”.

A második világháború után Salgótarjánban is megváltozott az élet. Társadalmunk minden rétege számára száznyolcvan fokos fordulatot jelentett a felszabadulás. Csak a cigányság élete maradt az ősi, természetében és eszközeiben egyaránt. S velük együtt természetesen Balázs János is.

A hatvanas évek elejétől kezdtük őt látogatni rendszeresen. Zolival együtt jártam iskolába, Tomit ő mutatta be nekem. Tizennégy-tizenhat éves srácok voltunk, s tehetségünk gyenge szárnyait bontogattuk. Ők ketten festők, én költő akartam lenni. Eleinte csak beszélgettünk. Vagyis: hallgattuk János bácsit, aki sokat és szívesen mesélt nekünk. A szomszédai nagyon csodálkoztak ezen,

mivel az öregot mogorva, rosszindulatú remetének ismerte a környék. Azaz-hogy nem ismerte senki. Ezekkel kapcsolatban, gyakran a véleményét is kifejtette nekünk. „Higgyétek meg nekem, semmirekellő, mihaszna fajta a cigány. Nem értenek ezek egyébbhez, mint az asszonyveréshez és a gyerekcsináláshoz. No meg az evés-ivás művészetéhez. Semmirekellő, mihaszna fajta, mondom.”

S mivel ez volt a legtöbb cigányról a véleménye, legtöbbjükkel természetesen nem is állt szóba. Meggyőződéseim – bármilyen furcsán hangzik is –, hogy nyiladozó értelmemet ezek az eszmefuttatások kezdték először bontogatni. Mert igaz, hogy tőle hallottam Nietzsche-ről először, s ő mesélt először nekem számtalan, számomra akkor még ismeretlen íróról, költőről, festőről, államférfiről – tiszteltem, szerettem, csodáltam is ezért –, a cigányokkal kapcsolatos eszmefuttatásaival azonban sem akkor, sem később nem tudtam egyetérteni. A kutyából nem lesz szalonna közmondás igazságával érvelt minden józan és humánus ellenvetésre, s ez az eszmetársítás mélységesen naivnak és nevetségesnek tűnt mindig nekem. Nem értettem, miért és miként lehetséges, hogy egy, a világot ismerő, a dolgok kerékvágását tisztelő, zseniális elmével és lélekkel megáldott ember, nagy művész, mint János bácsi, mi okból érez utálatot és előítéletet saját fajtájával szemben. Talán az őseitől örökölt évszázados öntudatbeli hiányosságot, s a vele karöltve járó kisebbségi érzést próbálta ily módon művészetétől távol tartani? Ez volt mindig a gyanúm, cselekedeteivel bárhogy is tagadta. Mert megessett jó néhányszor jelenlétben is, hogy a szomszédos cigány család némelyik porontya rányitott félpucéran, foltos klottgatyában, mezítláb, sáros bokával, sebes térdrel október táján, megállt félénken a csikólábú sparuhelt mellett, az ütött-kopott, gyalulatlan nagy láda előtt, és szutykos kis markát, mint perselyt tartotta az öreg elé. Beszélni nem mert, vagy nem tudott, fölösleges is lett volna, hiszen a remete nagyon jól ismerte az alázatos pózba merevedett mozdulatrejtvény megfajtását. A mód, ahogy ültéből felszökött és ráförmedt a szerencsétlen apróságra, legalábbis erre enged következtetni: „Mit gondoltok, mi ez a ház, jótékonyági intézmény, nemzeti bank vagy élelmiszerraktár!? Mi kell megint anyádnak?! Cukor, paprika, só, petróleum?! Nincs, nekem sincs, vegyétek tudomásul!”

S miután a hangos szóáradat következtében a gyerek a markát még mindig előrenyújtva, lassan sodródni kezdett háttal a kijárat felé, minden átmenet nélkül hirtelen higgadt, hűvös és hitetlenkedő hangon kezdett zsörtölődni: „Most hova méisz? Hát nem ide küldött anyád? Mi kéne, ha vóna?”

Nem só, nem paprika, nem cukor, az bizonyos, mert ezekre a kérdésekre fejét ingatta a fiú. A szutykos perselybe végül néhány szál gyűrött cigarettá hullott.

Az efféle jelenetek után sosem volt hajlandó a cigányság problémáiról beszélni. Inkább háborús élményeiről mesélt, vagy helytörténeti ismereteit csillogtatta. Őtőle hallottam például először, hogy a Salgótarjannal szomszédos Baglyas nevű község néhány száz évvel ezelőtt eredetileg a jelenlegi Idegér területén, a Kővár alatt terült el; nevét a vár és a helység Baglocz nevű urától örökölte, s csak a török támadások miatt húzódott át (a ma ismeretes helyre) a hegy túlsó oldalára.

A város iparának történetét is nagyon jól ismerte. Ő mesélt először nekem Gróf András Manórol, a Gömör megyei bányá- és vasgyártulajdonosról, akinek kezdeményezésére alakult meg 1869-ben a Salgótarjáni Vasfinomító Társulat, azért, hogy a Gömör megyei ércekből termelt nyersvasat finomítsa. Salgótarjában végződött ugyanis a Szent István Társulat Budapestről kiinduló vasútja és Salgótarjában volt akkor Magyarország egyik legnagyobb szente-

lepe, amely a vas finomításához szükséges hőenergiát biztosította. Tőle hallottam azt is, hogy a salgótarjáni öblösüveggyárat 1893-ban alapította az Egyesült Magyarhoni Üveggyárak RT, mely 1908-ban egy csehországi érdekelttség tulajdonába ment át. A vállalat részvényeit 1925-ben a Salgótarjáni Kőszénbánya RT szerezte meg, melynek tulajdonában a gyár soha nem remélt felledülésnek indult. Beszél az ezernyolcszázkilencvenes években eredetileg csavargárnak épült Keszler-Böhm-Bauer vasöntödéről és gépgyáráról, amit 1898-ban a Hirsch és Frank cég vett át: a jelenlegi tűzhelygyárról.

Elmesélte azt is, hogy Salgótarján és egyes vidékeinek szételepeit már a XIX. század első felében ismerték, de csak az 1840-es évek óta művelik. Moosbrugger Jeromos, bécsi vállalkozó, a kutató Weber Alajos mérnökkel ugyanis akkor kezdett rendszeres szénbányászathoz Zagyvarónán és Inázó-pusztán a báró Prónay Alberttől húsz évre bérelt birtokon, mely később „Mária”-tárna néven lett ismert.

Mesélt továbbá régi tarjáni szállodákról, éttermekről és sörházakról, fürdőkőről, kaszinókról és társaskörökről, a régi városi Apolló mozgóképszínházról, sportegyesületekről, dalárdákról, zenekarokról, divatruházakról, pénzintézetekről stb. Csak a régi, akkori cigányok életéről nem akart beszélni soha. Vagy nem is éltek abban az időben cigányok? Az ő számára mindenesetre – nem. Lélekközelbe, úgy vélem – hiába élt közöttük –, nem került sosem velük. Kivételes intelligenciája elkülönítette az ősi közösségtől. Cigány fejjel nem tudott gondolkodni többé, cigány szívvel érezni sem. Cigány sorsát azonban vállalnia és túrnie kellett. Cigány méltósággal.

Hogy minket, fiatal sráccokat miért fogadott kegyeibe: egyértelmű és világos. Nyiladozó értelmű, növendék művészek voltunk, művészetének értő tisztelői.

„Különös, szeszélyes változata a gondviselésnek az én életem egyszerű menetében: amikor gyerek voltam, öreg emberek között tartózkodtam, nem hozám illő vén emberek voltak a barátaim, most, hogy már hatvanhárom éves öreg-szenvedő vagyok, a fiatal, növendék fiúk járnak hozzám beszélgetni, barátkozni. Egyik-másik hoz nekem cigarettát, vagy harapnivalót is tesznek le az asztalomra, amikor azt mondom: miért hoztátok? Hát csak hoztuk (mondják ők), hogy legyen, magának úgys kevés valami jut! Én rávágom: nekem ez a kevés is nagyon elég és kielégítő: kevéssel beérem. Tudjátok-e (mondom tovább), hogy a leggazdagabb ember az, aki semmit sem kíván? Így beszélgetünk: ők a fiatal emberek és én az öreg remete.”

Ebben az időben történt, hogy Zoli hozta a festékeket. Még aznap megcsinálta az első színes képet.

„Ettől az időponttól számítva nem tudtam nyugodni, folyton rajzoltam, festettem, amíg a rajzlapokból volt és tartott a festékből.”

Zoli megint jött, most temperát hozott.

„Nagy lett az öröm, amikor megmutattam a képeket. Tudtam (mondta Zoli), aki fiatalon tud valamit, az öreg korára sem felejt el. Együtt örültünk: a fiatal barátaim és én.”

Később Zoli művészfestékekkel lepte meg. Olajat, cseteket, vásznakat hozott.

„Ezzel a lépéssel megindult elgondolásaiban az érthetlenségig fokozódó, összevisszaságban csúcsozó, fantasztikusan összpontosuló, életformákban gomolygó, visszás színezetű, borongós ábrázolás.”

Mindez 1968 nyár elején történt. Aztán az öreg megszállottan, hitetlen gyorssággal kezdte festeni merész fantáziájú, különös képeit. Mindennap új, jobbnál jobb képpel lepte meg barátait. Ámulva láttuk: csoda történt, s nem akartunk hinni a szemünknek. Fennhangon, hosszan nevetett álmélkodásunkon, de

dicséretünket hallván, akkor még hitetlenkedett. Mindazonáltal, azt hiszem, ez volt életének a legderűsebb korszaka. S nem tévedek bizonyára, ha azt mondom, hogy képein kívül mi, fiatal srácok voltunk talán a legkedvesebbek neki. Mindennap festett (gyakran több képet is) és alig várta, hogy megmutathassa nekünk. Boldog idők voltak, felszabadult, kiegyensúlyozott életet élt az öreg: festett, faragott, írt, mikor mihez volt kedve éppen. Ezekre az időkre így emlékszik: „Amiket idáig beszélgettem magamnak írásban, azt most képekben adom a világnak! (...) Viaskodom egymagamban – önmagammal. Ecsettel, írónal kezemben, a hatalmas világgal szemben!”

1971 februárjában látogatta meg Balázs Jánost salgótarjáni lakásában *F. Mihály Ida* művészettörténész. A szűk kunyhóban, a mennyezetig felhalmozva, száznál több festményt talált. „A látott képek sem a parasztfestők, sem az úgynevezett »vasárnapi« festők műveihez nem hasonlítottak. Az eredetiség, az egyéni látásmód mellett a szemlélet megfogta a képek különös, bizarr világa.” – írja *F. Mihály Ida*, az *Ecsettel és írónal* című Balázs-könyv utószavában. Salgótarjánban, a Magyar Nemzeti Galéria támogatásával még ez év nyarán kiállítás rendeznek neki. A kiállítás szenzációt jelent. Festményeit nem sokkal később Budapesten és több vidéki városban is bemutatják, majd Svájc, a Német Demokratikus Köztársaság, Jugoszlávia, Csehszlovákia, Dánia, Norvégia, Kuba és Belgium következik. Hazai és külföldi műgyűjtők, a Magyar Nemzeti Galéria, valamint Winterthur város Művészeti Múzeuma vásárolt festményeiből, s több újság közölte alkotásainak reprodukcióját.

Én ekkor katona voltam. 1972 júniusában, amikor leszereltem, Balázs Jánost, mint ünnevelt festőművészt üdvözölhettem. De ez a Balázs János már nem volt a régi. Ezt azonnal észrevettem. Itallal kínált. Megrökönyödtem. Két éve még nem ismertem embert, aki jobban gyűlölte nála az alkoholt. „Külföldiek hozták” – mondta kurtán. Nem mentegetődzött. Más volt, mint régen. Magabiztosabb. És sokkal zsörtölődőbb. Mint később megtudtam, régi barátaim egyre ritkábban látogatják. Annál gyakrabban mások. Előkelő idegenekkel „cimborál”. Gréti, régi gyámolítója magukhoz hívott a látogatás után. – Félttem az öreget – mondta. – Segíthetnél. Olyan, akár egy rossz gyerek. És sorolni kezdte az utóbbi idők viharos eseményeit. Elbeszéléséből kiderült mindaz, amit később magam is keserűen tapasztalhattam. Balázs János nem volt többé az a puritán, bölcsességgel áldott, igénytelen, agg kamasz, akit jó néhány évvel ezelőtt megismertem. Nagykorú lett, s a nagykorúságával örökölte mindazt az emberi gyarlóságot, amely ellen egész életében küzdött. A sors keserű íróniája ez.

„A történetes egyes menetének mondásait rongáló oldalazásokat az illetékes kezek kiszorítják, alig marad belőle valami!” – Nem sejtette, hogy bölcs mondása valaha önmagával kapcsolatban lesz legérvényesebb. Megismerte az életet. A mait. A miénket. A könyörtelent. Megkóstolta és ízlett neki. Nem véletlen, hogy éppen ebben az időben jelennek meg festményein a kincs rejtekhelyét eláruló kék virágok és kék lángok, valamint – a cigány mitológiában a világegyetem jelképe –, a kígyó, ami egyébként a gonoszszágot, sőt a betegséget is jelenti. Magányát már gyakran terhesnek érzi: „Az ember sorsa néhány órányi lét és magány a nagy mindenséghez képest.”

Találkozásaink egyre ritkábbak lettek. Beszélgetéseink mind rövidebbek. Nem volt többé ideje rám. Sem a barátaimra. Gréti elbeszéléséből tudom, hogy kora hajnaltól késő éjszakáig hihetetlen energiával dolgozott. Megszállott lett, a nyomorult lét kéken sugárzó fárosza. De a kék láng bűvöletében ott nyüzsögtek a sors kufár rovarjai is.

1973-ban saját költségén kinyomtatta *Füstölgések* című verseskötetét. Régi, igazi nagy álma végre valóra vált. S mindezt a festményeinek köszönheti. Ezért az örömben egy kis öröm is vegyül: „Szellemem sötétségbe borul, lelkemben vésszen háborognak az ellentétek, agyamban örjögve cikáznak a gondolatok és közülük kivillan egy ingatag elhatározás: én már aligha veszek esetet a kezembe, hogy vázoljam tovább összekuszált szerkezetét az életnek, amelyben sok a gyűlölet, kevés a szeretet, s több a megvetés, mint az egymáshoz való közeledés.”

Ragaszkodott megszokott viskójához, és nem akarta elfogadni a részére felajánlott lakást. Cigányságát sose hangsúlyozta túlságosan, mégsem akart elkülönülni. 1975-ben azonban erre is könyörtelenül sor került. A régi Pécskö utcai cigánydomb szanalása vésses fordulópontra lett életében. Az otthonváltásnak ugyanis az életmódváltozás mindig törvényszerű következménye. S ez hetvenéves korban már aligha áthidalható.

A meghitt otthon szúrágott, málló bútorait nem vihette magával az „új” lakásba. Régi viskójától párszáz méterre egy régi, öreg parasztházba költözött. A ház ablakai a cigányhegyre néztek. Itt rendezkedett be új életéhez, melyben – mint mondta – „kedve legcsekélyebb” se volt. Mégis írógépet és pianínót vásárolt magának. S ezután csak művészvásznonra festett. A „nagyon kevéssel beérem” régi mondása, a ragadozó csupa üvegbeton modern város silány mattaléka lett. Művészösztöne, mely hosszú évtizedeken keresztül titkon száműzve szunnyadt tudata alatt, az első adandó alkalommal maga alá gyűrte a prüd melankóliát. Harcképtelenül állt az ártó hajlamok előtt, mik sértett önértetének hiú reptiljei voltak.

Festményein megjelennek a bőség és a humor variációi. Figurái ruháját hímzésekkel és stilizált állatfejekkel díszíti. A kompozíció központjának gyakori motívuma a gazdagon színezett pajzs. A híres emberek mellé szimbólumként a földgömb egy részét is odafestti. Ez önarcképéről sem hiányzik. Értékelni kezdi önmagát. Festményeit – ismerve értéküket – már nem osztogatja ajándékként. Nem alkuszik, nem kínál, nem kér, nem ajánl. Minden festménynek „tisztess” ára van, ezzel tisztában vannak a vevők. Meglopják mégis. És becsapják.

Ez idő tájt, egy alkalommal újra nála jártam. Vendége volt; egy férfi, ki kétes körök és körülmények folytán engem elég jól ismert; – s talán ezért – érkezésem után néhány pillanattal kissé zavartan távozott.

– „Tudod, ki volt ez?” – kérdezte az öreg. – „Nem akárkí, hidd meg nekem. Ez egy diplomata-pszichológus.”

– És mit akart János bácsitól? – kérdeztem meglepetten.

– „Mit akart volna? Képet. Venni akart egy képet. Dehát, ti mindig zavartátok az embert. Nincs a napnak egyetlen órája, hogy ne zörgetne valaki az ajtón.”

És sokaig morgolódott még a jó időbeosztással összefüggő kiegyensúlyozottságról, az egészséges életmód e fontos feltételéről. Végül faképnél hagyott s bezárta maga után a szobajutót. Az ilyen esetek máskor, többször is megismétlődtek. Hiába könyörögtem, hogy ne higyen el mindenkinek mindent, s ne bizonny feltétel nélkül mindenkiben, ő a magát fújta, s a végén mindig összevesztünk. Bizalmatlansága irántam és barátaim iránt, mi tagadás, mélységes csalódást okozott nekem. De csalódást keltett más tisztelőiben is. Mindazonáltal büszke voltam rá. És büszkék voltak a barátaim is. Sőt mind több és több fiatal büszkélkedett vele. Az ország minden részéről látogatták, ajándékokkal kedveskedtek neki. Eljött hozzá *Bari Károly* cigány költő is (akinek

dedikált könyvét Balázs János nem fogadta el). Később, a betegség hónapjaiban, *Lakatos Menyhért* író rokkantkocsit készíttetett számára. A fiatal cigány értelmiség tehát elfogadta, értékelte és mélységesen tisztelte művészetét. Ő azonban továbbra sem akart csak cigányfestő lenni. Így érvelt: „Ő ti szegény emberek, akiknek a lázas törtetés, a nagyravágyás, meg a hitvány pénzszerzés adja a kenyeret – azt hiszitek, ami hamis a világban, megfogamzik bennem.”

S festményein megjelentek a „kékszajú viperák”.

A cigányság „ügye”, látszólag továbbra sem érdekelte.

„A cigány cigány volt mindig, és az is marad, míg világ a világ” – ismételtette gyakran. Nem értette, hogy a cigányság mért akar másként élni, mint harminc évvel ezelőtt. S nem hitte el, hogy másként élhet. Törekvéseit nagyzási mániának nevezte. Hitetlenkedve csóválta a fejét: „Hidd meg nekem, a cigányt még egy társadalom sem vette emberszámba. Attól, hogy munkát, meg lakást adnak neki, hidd el, még nem lesz ember a cigány.”

Híába mondtam, hogy új időket élünk, s gyors társadalmi átalakuláson megyünk keresztül. Nem értette. És nem is akarta érteni. Mint gyermek a dudliájához, ragaszkodott koncepcióihoz. Őt Shakespeare, Nietzsche, Paganini, Leonardo és Goethe érdekelte.

Alkotószenvedélye napról napra nő: „...égek, gyűjtöm a szépet... megfosztom a világot a csodás és sugárzó látomástól... még a szomorúságot is addig formálom, vágom, kalapálom, míg tüzet nem ereszt”.

1976 nyarán mutatkoznak rajta a betegség első tünetei. Szorongás, az ismeretlentől való félelem fejeződik ki képein. Gréti egyre jobban aggódik érte. Az öreg azonban orvostól hallani sem akar. „Akkor is lehet festeni, mikor az ész tombolva ellenáll, de az eset már formát keres, a lét mögül előranciaálja a valót.”

Nagy feszültségben továbbra is alkot, és mikor hirtelen megbénítja a betegség, nem akarja elhinni, hogy többé nem ura önmagának. Keserűen bár, de mégis belátja: „Aki érezni és látni tudja, annak részére csodálatos ez a rejtélyes, színes küzdelem: egyik oldalon szemben áll egymással a szellemiség nagysága a fizikai óriással, amott az erkölcs megtépázott istene, a minden üdvösségre részt jelentő ördöggel. Győzelem se itt, se ott nem keletkezik: nem ám! mert győzelem nem volt, most sincs, nem is lesz soha! De hogy a művészet remekei ebből keletkeznek, születnek, az megdönthetetlen igazság! Hogy hisznek-e nekem, egyszerű mondásaimnak s a bennük örvénylő zsongásnak, ez nekem vajmi érdekes közömbösség.”

Gyötrelmes útkeresésének 1977 márciusában bekövetkezett halála vetett véget. A temetés költségeit – hagyatékáért cserébe – a Salgótarjáni városi Tanács fedezte.

**BUDAPESTI HÍRLAPBOLTOK CÍMJEGYZÉKE, AHOL
A PALÓCFÖLD MEGVÁSÁROLHATÓ**

1. V., Váci u. 10.	185-604
2. V., Szabadsajtó u. 6.	184-840
3. SUGÁR Üzletközpont, Örs vezér tér	843-160/69
4. Magyar Jakobinusok tere, Déli-pu.	
5. Szt. István krt. 25.	314-334
6. V., Felszabadulás tér 4. (Párizsi udvar)	181-401
7. I., Bem u. 9.	352-346
8. József nádor tér 1.	185-850
9. CORVIN Áruház	335-551
10. Lenin krt. 17.	423-929
11. Hegedüs Gyula u. 43.	491-505
12. Baross u. 59.	131-286
13. SKÁLA Áruház	852-222/28
14. Petőfi Sándor u. 17.	189-013
15. Rákosfalva park 3/c (XV.).	
16. Hírlapbolt (KHI) V., Bajcsy-Zs. u. 76.	116-269

valamint

- a megyeszékhelyek hírlapboltjaiban és hírlappavilonjaiban;
- Nógrád megyében minden postahivatalban és hírlappavilonban.

**A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG
ELNÖKE:**

Horváth István

**A SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG
TAGJAI:**

Csik Pál

Radácsi László

Fancsik János

Szabó Károly

Molnár Pál

Tamáskovics Nándor

Németh János

Tóth Elemér

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Bacskó Piroska (cikk, tanulmány)

Kelemen Gábor (riport, szociográfia)

Kojnok Nándor (szépirodalom)

Praznovszky Mibály (hagyomány)

Czinke Ferenc (művészet)

Pál József szerkesztő (körkép)

Főszerkesztő: *Végb Miklós*

A Nógrád megyei Tanács VB művelődésügyi osztályának lapja.

Főszerkesztő: *Végb Miklós*. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-386. Kiadja: a Nógrád megyei Lapskiadó Vállalat. Felelős kiadó: *Bálint Tamás* igazgató. Terjeszti a magyar posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben és a Központi Hírlap Irodánál (KHI, Budapest, V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest). Közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 12 Ft, előfizetési díj fél évre 36, egy évre 72 Ft. Megjelenik kéthavonta. *Kéziratokat és rajzokat nem örzünk meg és nem küldünk vissza.*

ISSN 0355-8867

Index: 25-925

Készült a Nógrád megyei Nyomdaipari Vállalat salgótarjáni telephelyén, 1000 példányban 5,6 (A/5) ív terjedelemben. F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató. 83.31319 N. S.

Ára: 12,- Ft

PALÓCFÖLD
